

Katarzyna Ziętek-Kwaśniewska

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
e-mail: kwasniewska@kul.lublin.pl

PROBLEM OPÓŹNIONYCH PŁATNOŚCI W OPINII MIKROPRZEDSIĘBIORSTW

THE PROBLEM OF LATE PAYMENTS IN THE OPINION OF MICRO-ENTERPRISES

DOI: 10.15611/pn.2017.478.43
JEL Classification: G32, G39

Streszczenie: Zagadnienie dokonywania opóźnionych płatności w transakcjach między przedsiębiorstwami było przedmiotem wielu badań. Niemniej brakuje dociekań ukierunkowanych na poznanie opinii przedsiębiorstw na temat dokonywania opóźnionych płatności, w tym uwzględniających aspekt etyczny takich zachowań. Celem artykułu jest zaprezentowanie opinii mikroprzedsiębiorstw na temat nieterminowego regulowania zobowiązań wobec dostawców. Przeprowadzone badanie wykazało, że zdecydowana większość respondentów uznaje konieczność terminowego regulowania zobowiązań wobec dostawców, aczkolwiek blisko połowa z nich jest zdania, że w pewnych sytuacjach opóźnienie płatności jest usprawiedliwione. Nadto zdecydowana większość ankietowanych postrzega nieterminowe regulowanie zobowiązań wobec dostawców jako nieetyczne oraz zgadza się, że dokonywanie opóźnionych płatności pogarsza wizerunek przedsiębiorstwa-dłużnika, podważa zaufanie partnerów biznesowych do dłużnika oraz pogarsza jakość relacji z jego dostawcami.

Słowa kluczowe: opóźnione płatności, kredyt kupiecki, mikroprzedsiębiorstwa, zachowanie płatnicze.

Summary: The issue of late payment in business-to-business transactions has been the subject of many studies. However, there is a lack of research focused on the enterprises' opinions on the problem of late payments, in particular taking into account the ethical aspect of such behaviour. The aim of the article is to present the opinions of micro-enterprises on late payments to suppliers. The survey conducted revealed that the vast majority of respondents admitted the need of making timely payments to suppliers, however about half of them stated that paying after the due date was justified in some cases. Moreover, the vast majority of respondents perceive making late payments as unethical, and agree that making late payments worsens the image of debtor enterprise, undermines business partners' trust in a debtor, and deteriorates the quality of debtor's relationship with his/her suppliers.

Keywords: late payments, trade credit, micro-enterprises, payment behaviour.

1. Wstęp

Problem dokonywania opóźnionych płatności w transakcjach między przedsiębiorstwami (nieterminowego regulowania zobowiązań wobec dostawców) stanowi przedmiot wieloaspektowych badań realizowanych zarówno przez różne podmioty świadczące szeroko pojęte usługi wspierające proces zarządzania należnościami¹, jak i przedstawiciele świata nauki. W ramach prowadzonych w omawianym obszarze dociekań analizie poddaje się m.in. terminowość regulowania zobowiązań wobec dostawców (z uwzględnieniem np. kryterium wielkości przedsiębiorstwa, branży), bada się powody niedotrzymywania przez nabywców terminu zapłaty czy też skutki niesolidności płatniczej przedsiębiorstw. Choć badania te istotnie przyczyniają się do pogłębienia wiedzy na temat zjawiska opóźnionych płatności, brakuje prób poznania opinii przedsiębiorstw na temat nieterminowego wywiązywania się z zobowiązań z tytułu kredytu kupieckiego, w tym dociekań nawiązujących do aspektu etycznego powyższego zjawiska. Te wydają się szczególnie istotne, zwłaszcza że, jak zauważa K. Sosenko: „najlepszym zabezpieczeniem przed patologią w biznesie jest etyczny człowiek” [Sosenko 2012, s. 115].

Celem artykułu jest zaprezentowanie – na podstawie wyników badań własnych² – opinii mikroprzedsiębiorstw na temat nieterminowego regulowania zobowiązań wobec dostawców. Specyfika podmiotów mikro, wyrażająca się między innymi ścisłym powiązaniem sposobu funkcjonowania przedsiębiorstwa z osobą właściciela, sprawia, że są one szczególnie interesującym obiektem badań.

Artykuł składa się z pięciu części. Po wprowadzeniu w jego tematykę, w części drugiej przedstawiono źródła danych oraz zastosowane metody badawcze. W części trzeciej wskazano motywy skłaniające do pogłębienia dociekań nad problemem dokonywania opóźnionych płatności przez przedsiębiorstwa. Część czwarta poświęcona została prezentacji wyników badań własnych. W zakończeniu zawarto główne wnioski z przeprowadzonych analiz.

2. Źródła danych i metody badawcze

W artykule wykorzystano metodę analizy literatury przedmiotu oraz wybranych raportów z badań podejmujących kwestię zachowań płatniczych w transakcjach między przedsiębiorstwami w Polsce (np. dane pochodzące z publikacji udostępnianych przez: Atradius, Intrum Justitia czy BIG InfoMonitor SA).

W artykule wykorzystano również wyniki własnego badania ankietowego przeprowadzonego w okresie od grudnia 2014 r. do kwietnia 2015 r. na próbie mikro-

¹ Np. biura informacji gospodarczej, ubezpieczycieli kredytu kupieckiego, firmy windykacyjne.

² Zaprezentowane w artykule wyniki stanowią część szerszych badań własnych autorki poświęconych płatnościom mikroprzedsiębiorstw z tytułu kredytu kupieckiego. Wyniki tych badań zostały zawarte i opisane w rozprawie doktorskiej autorki pt. *Płatności mikroprzedsiębiorstw z tytułu kredytu kupieckiego*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2015.

przedsiębiorstw z województwa lubelskiego³. W rezultacie zrealizowanego badania zgromadzono 81 wypełnionych kwestionariuszy ankiety. Wśród badanych dominowały podmioty najmniejsze, deklarujące liczbę zatrudnionych do 5 osób (76,5%). Ze względu na przeważający rodzaj prowadzonej działalności najliczniejszą grupę stanowiły podmioty z sekcji: handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle (24,7%), pozostała działalność usługowa (23,5%) oraz budownictwo (14,8%). Biorąc pod uwagę formę prawną, trzech na czterech badanych (75,3%) prowadziło działalność jako osoba fizyczna.

3. Motywy pogłębienia refleksji nad zjawiskiem opóźnionych płatności w transakcjach między przedsiębiorstwami

Analiza wyników badań dotyczących problemu opóźnionych płatności w transakcjach między przedsiębiorstwami przekonuje, że zjawisko nieterminowego odzyskiwania należności z tytułu dostaw i usług dotyka wielu podmiotów w Polsce, rodząc istotne zagrożenia dla ich funkcjonowania. Dla przykładu, według danych 31. edycji *Raportu BIG* 48% badanych przedsiębiorstw przyznało, że miało problem z nieterminowym regulowaniem płatności przez swoich kontrahentów [BIG InfoMonitor SA 2016, s. 3]. Zgodnie z wynikami badania *Portfel należności polskich przedsiębiorstw*, przeprowadzonego w październiku 2016 r., 85,4% badanych przedsiębiorstw zadeklarowało występowanie u nich problemu z regulowaniem zobowiązań przez klientów/kontrahentów, przy czym 17,5% wskazało na jego narastający charakter [Białowski 2016, s. 4]. Z kolei, jak wynika z danych prezentowanych przez firmę Atradius, ok. 85% respondentów z Polski zaznaczyło, że spotkało się w ciągu ostatniego roku z opóźnieniem zapłaty przez krajowych i zagranicznych klientów w transakcjach B2B [Atradius 2016, s. 2].

Choć wyniki dotychczasowych badań poświęconych zachowaniom płatniczym przedsiębiorstw dostarczają wielu informacji na temat problemu nieterminowego regulowania zobowiązań, ich analiza w zakresie motywów oraz skutków opóźnionych płatności inspirowane do pogłębienia refleksji w omawianym obszarze, w tym do uwzględnienia aspektu etycznego powyższego zjawiska. W szerszym ujęciu, na potrzebę podjęcia zagadnienia kredytu kupieckiego w kontekście etycznym zwracają uwagę C.J. Cowton i L. San-Jose, argumentując, między innymi, że zachowanie płatnicze nabywcy (dłużnika) względem dostawcy posiada wymiary etyczne i powinno być analizowane w takich kategoriach [Cowton, San-Jose 2016, s. 2].

Zasadność uzupełnienia dociekań na temat dokonywania opóźnionych płatności o wymiar etyczny potwierdza w szczególności analiza przyczyn nieterminowego

³ Warto zauważyć, że zgodnie z *Raportem o sytuacji mikro i małych firm w 2015 roku* zatory płatnicze stanowiły największy problem dla przedsiębiorców właśnie w województwa lubelskiego [Bank Pekao SA 2016, s. 63].

regulowania zobowiązań wobec dostawców. Według danych firmy Atradius, o ile głównym czynnikiem dokonywania opóźnionych płatności przez krajowych klientów (63,5%) były niewystarczające środki finansowe, to drugim najczęściej wskazywanym powodem zwłoki w zapłacie było celowe wykorzystywanie zaległych faktur przez klientów jako formy finansowania własnej działalności (39,6%) [Atradius 2016, s. 3]. Podobnych obserwacji dostarcza badanie zrealizowane przez P. Masiukiewicza we współpracy z firmą Indicator, które wykazało, że – po tymczasowej niewypłacalności klientów (28,4%) – drugą najczęściej deklarowaną bezpośrednią przyczyną generującą przeterminowane należności w przedsiębiorstwie było celowe nieuczciwe działanie kontrahenta (15,2%) [Masiukiewicz 2016, s. 167]. Problem zamierzonej zwłoki w zapłacie eksponują również dane *European Payment Report 2016*, zgodnie z którymi 62% badanych z Polski jako powód opóźnienia w zapłacie ze strony klientów zadeklarowało ich umyślne działanie [Intrum Justitia 2016, s. 37], czy też dane BIG InfoMonitor SA, gdzie 60% badanych, których klienci nieterminowo regulują swoje zobowiązania, oceniło, że dłużnik celowo zwlekał z płatnością [BIG InfoMonitor SA 2016, s. 7]. Fakt, że w opinii znaczącej części przedsiębiorstw opóźnianie płatności przez klientów ma charakter celowego działania, stanowi bodziec do podjęcia powyższego problemu również w kontekście etycznym.

Terminowe odzyskiwanie należności z tytułu dostaw i usług ma kluczowe znaczenie dla prawidłowego funkcjonowania przedsiębiorstwa. Opóźnienie zapłaty ze strony odbiorcy lub jej brak mogą oznaczać szereg negatywnych następstw dla dostawcy udzielającego odroczonego terminu płatności. Na przykład, zgodnie z danymi *European Payment Report 2016* 36% badanych z Polski uznało opóźnienia w zapłacie za istotne⁴ zagrożenie dla istnienia przedsiębiorstwa na rynku [Intrum Justitia 2016, s. 37]. Według danych 31. edycji *Raportu BIG* 91% ankietowanych postrzegало nieterminowe dokonywanie płatności jako poważną przeszkodę w prowadzeniu działalności gospodarczej w Polsce [BIG InfoMonitor SA 2016, s. 2], zaś w myśl raportu *Portfel należności polskich przedsiębiorstw* na skutek opóźnień w spływie należności 29,7% uczestniczących w badaniu doświadczało trudności z terminowym regulowaniem własnych zobowiązań [Białowolski 2016, s. 6].

Waga konsekwencji, jakie mogą wiązać się – dla przedsiębiorstwa-dostawcy oraz w efekcie również dla jego własnych dostawców – z dokonywaniem opóźnionych płatności przez klientów, stawia pytanie o odpowiedzialność niesolidnego dłużnika za funkcjonowanie innych podmiotów oraz o etyczność takiego postępowania. W tym kontekście warto nawiązać do koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu⁵, jak bowiem zauważają P. Masiukiewicz i P. Bondarowski: „Społeczna odpowiedzialność biznesu oznacza także terminowość zapłaty w transakcjach handlowych” [Masiukiewicz, Bondarowski 2015, s. 66].

⁴ Odpowiedź: średni lub duży wpływ.

⁵ Kwestię nieterminowego regulowania zobowiązań w kontekście społecznej odpowiedzialności biznesu podejmują R. Biadacz i E. Wysłocka [2016].

Konstrukcja kredytu kupieckiego zakłada powstanie u nabywcy zobowiązania do zapłaty dostawcy określonej kwoty w przyszłości z tytułu zrealizowanych dostaw i usług. Przyjmując podejście zaproponowane przez C.J. Cowtona i L. San-Jose na zadłużenie z tytułu kredytu kupieckiego można też spojrzeć jako na rodzaj obietnicy. W tym ujęciu terminowe regulowanie płatności oznaczałoby dotrzymanie obietnicy, zaś spóźnioną płatność można byłoby postrzegać jako przypadek złamania obietnicy lub umowy [Cowton, San-Jose 2016, s. 5]. Niedotrzymanie zobowiązania-obietnicy przez nabywcę może z kolei oznaczać negatywne następstwa dla niego samego. Nieterminowe dokonywanie zapłaty przez dłużnika stanowi zagrożenie dla jego reputacji⁶ oraz nadwyręża zaufanie między przedsiębiorstwami, którego poziom w przypadku polskich przedsiębiorstw i tak jest oceniany jako niski [Krajowy Rejestr Długów, Rzetelna Firma 2015]. W świetle powyższego wydaje się, że badania konsekwencji dokonywania opóźnionych płatności w większym stopniu powinny uwzględniać również perspektywę dłużnika, obejmując trudniej uchwytnie skutki nierzetelności płatniczej, nawiązujące do takich kwestii jak: zaufanie, sposób postrzegania przedsiębiorstwa czy jakość relacji między współpracującymi podmiotami.

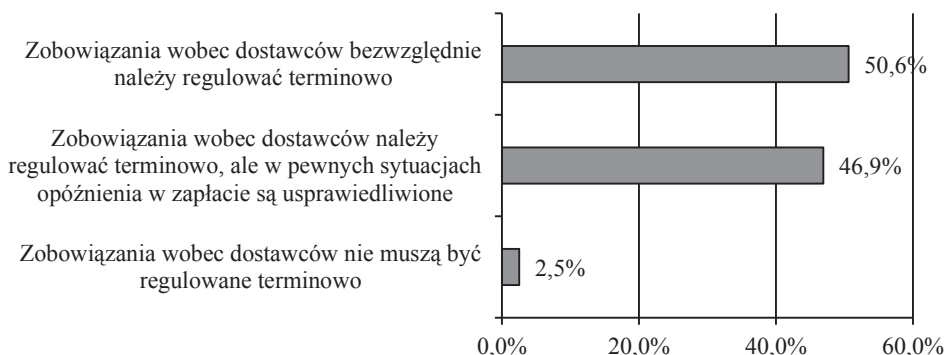
4. Dokonywanie opóźnionych płatności w opinii mikroprzedsiębiorstw – wyniki badań własnych

Choć zagadnienie dokonywania opóźnionych płatności jest przedmiotem różnych, wielowątkowych eksploracji, brakuje badań ukierunkowanych na poznanie opinii przedsiębiorstw na temat tego zjawiska⁷. Te zaś – w przekonaniu autorki – są szczególnie wartościowe, stwarzają bowiem szansę na lepsze zrozumienie ich zachowań płatniczych.

Jednym z pytań, na które poszukiwano odpowiedzi w ramach prowadzonych badań, było: jaki pogląd prezentują mikroprzedsiębiorstwa w kwestii konieczności terminowego wywiązywania się z zobowiązań wobec dostawców, tzn. czy ich zdaniem zobowiązania takie należy regulować terminowo, czy też nie muszą być one regulowane w terminie (rys. 1). Z odpowiedzi respondentów wynika, że uznają oni konieczność terminowego wywiązywania się z zobowiązań wobec dostawców (łącznie 97,5%). Co drugi z nich przyznał, że zobowiązania takie należy bezwzględnie regulować w terminie. Uwagę zwraca jednak, że blisko tyle samo było zdania, że o ile zobowiązania wobec dostawców należy spłacać o czasie, to w pewnych sytuacjach opóźnienia

⁶ Znaczenie dobrej reputacji dla pozyskiwania partnerów do współpracy podkreśla T.J. Dąbrowski. Zauważa on, że „z przedsiębiorstwami o dobrej reputacji chętniej współpracują dostawcy, dla których reputacja kontrahenta oznacza mniejsze postrzegane ryzyko oraz niższe koszty transakcyjne i koszty kontroli” [Dąbrowski 2010, s. 30].

⁷ Zagadnienie to było już przedmiotem badań autorki. Wyniki badania eksploracyjnego zrealizowanego na próbie mikro, małych i średnich przedsiębiorstw autorka opisała w: [Ziętek-Kwaśniewska 2014].

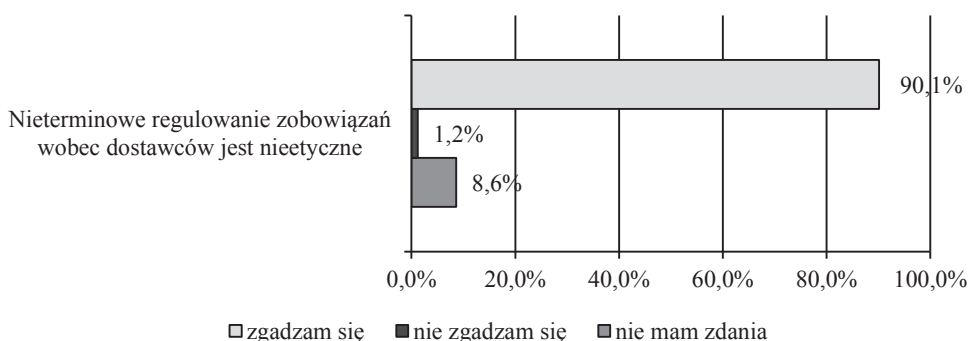

Rys. 1. Opinie ankietowanych na temat konieczności terminowego wywiązywania się z zobowiązań wobec dostawców

Źródło: opracowanie własne.

w zapłacie są usprawiedliwione. Oznacza to, że znacząca część badanych dopuszcza – w pewnych sytuacjach (np. przy braku zapłaty ze strony własnego odbiorcy) – możliwość zwłoki w zapłacie. Tylko dwóch respondentów zadeklarowało, że zobowiązania wobec dostawców nie muszą być regulowane w terminie.

W realizowanym badaniu postanowiono podjąć kwestię dokonywania opóźnionych płatności, nawiązując do wymiaru etycznego takiego postępowania. Ankietowanych poproszono więc o ustosunkowanie się na 5-cio stopniowej skali (od „zdecydowanie nie zgadzam się” do „zdecydowanie się zgadzam”) do stwierdzenia: „Nieterminowe regulowanie zobowiązań wobec dostawców jest nieetyczne” (rys. 2).

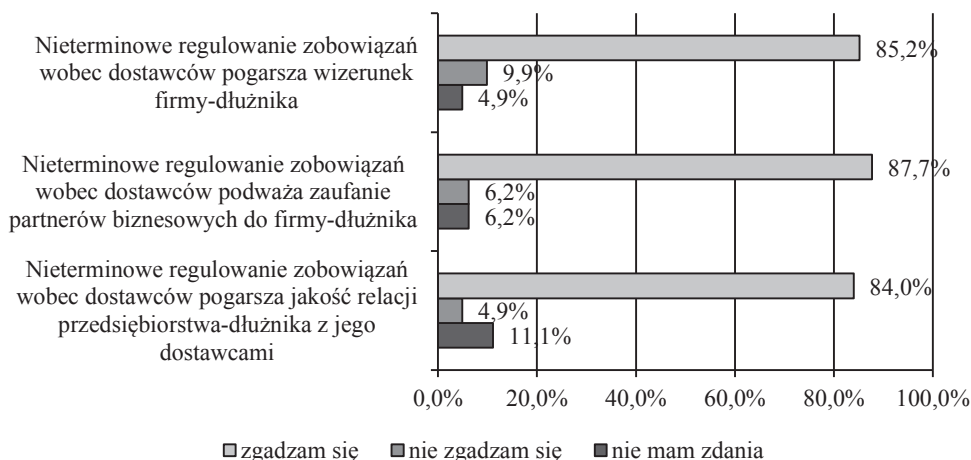
Wariant „zgadzam się” obejmuje odpowiedzi „raczej się zgadzam” i „zdecydowanie się zgadzam”, a wariant „nie zgadzam się” – „raczej się nie zgadzam” i „zdecydowanie nie zgadzam się”

Rys. 2. Opinie ankietowanych na temat nieetyczności nieterminowego wywiązywania się z zobowiązań wobec dostawców

Źródło: opracowanie własne.

Zgodnie z zaprezentowanymi danymi zdecydowana większość badanych przyznała słuszność stwierdzeniu, że opóźnianie płatności jest nieetyczne (90,1%). Przeciwnego zdania był tylko jeden respondent, co sugeruje, że ankietowani uznają nieetyczność nieterminowego regulowania zobowiązań wobec dostawców⁸.

Dążeniem autorki było również zbadanie, czy respondenci mają świadomość negatywnych następstw nierzetelności płatniczej dla przedsiębiorstwa-dłużnika. Podejmując ten problem, autorka postanowiła nawiązać jednak do kwestii o trudno mierzalnym charakterze, takich jak: zaufanie, jakość relacji z dostawcami oraz wizerunek przedsiębiorstwa-dłużnika, które – jej zdaniem – w niedostatecznym stopniu są podejmowane w badaniach. Otrzymane w tym zakresie wyniki zaprezentowano na rysunku 3.

Uwaga jak pod rysunkiem 2.

Rys. 3. Opinie ankietowanych na temat możliwych następstw nieterminowego regulowania zobowiązań wobec dostawców

Źródło: opracowanie własne.

Na ich podstawie można wnioskować, że badani w zdecydowanej większości dostrzegają możliwe negatywne konsekwencje nierzetelności płatniczej w postaci: pogorszenia wizerunku przedsiębiorstwa (85,2%), podważenia zaufania partnerów biznesowych do przedsiębiorstwa-dłużnika (87,7%) oraz pogorszenia jakości relacji z dostawcami (84,0%).

W badaniu postanowiono również sprawdzić, jakich odpowiedzi na powyższe pytania udzielali respondenci korzystający z odroczonej terminów płatności, któ-

⁸ Warto w tym miejscu nawiązać do wyników badania przeprowadzonego przez Better Payment Practice Group (BPPG). Zgodnie z nimi 85% z 1652 użytkowników strony BPPG, którzy wzięli udział w ankiecie, uznało dokonywanie opóźnionych płatności za nieetyczne [*Late payment...* 2003, s. 10].

rzy przyznali, że zdarza im się dokonywać zapłaty po uzgodnionym terminie (płacić z opóźnieniem)⁹. Analiza odpowiedzi tej grupy respondentów wykazała, że przeszło połowa z nich (54,0%) uważała, że o ile zobowiązania wobec dostawców należy regulować terminowo, to w pewnych sytuacjach opóźnienia w zapłacie są usprawiedliwione. Jako interesujące należy natomiast uznać, że 44,0% z nich deklarowało, że zobowiązania takie bezwzględnie powinny być regulowane w terminie. Co więcej, zaobserwowano, że podmioty te w przeważającej części podzielały opinię o nieetyczności dokonywania opóźnionych płatności (92,0% wskazań „zgadzam się” w tej grupie badanych), jak również miały świadomość możliwych negatywnych następstw nierzetelności płatniczej w postaci pogorszenia wizerunku firmy, nadwyżęzonego zaufania partnerów biznesowych oraz pogorszenia jakości relacji z dostawcami (kolejno: 80,0%, 84,0% i 80,0% wskazań „zgadzam się” w tej grupie badanych).

Zestawienie zachowań płatniczych badanych z ich poglądami sygnalizuje złożoność problemu nieterminowego regulowania zobowiązań wobec dostawców, wyrażającą się pewną rozbieżnością między sferą deklaracji a sferą działań. Jednym z możliwych wyjaśnień otrzymanych wyników jest to, że ankietowani przyznający się do dokonywania opóźnionych płatności istotnie podzielają przedstawione im poglądy, niemniej zmuszeni okolicznościami lub przez niedopatrzenie w pewnych sytuacjach regulują zobowiązanie po wyznaczonym im terminie.

5. Zakończenie

Dążenie do zrozumienia zachowań płatniczych przedsiębiorstw wymaga podejmowania problemu opóźnionych płatności z różnych perspektyw i uwzględniania jego różnych aspektów. Realizowane w tym zakresie badania, obok odpowiedzi na pytania o takie kwestie, jak np.: odsetek przeterminowanych faktur, częstotliwość czy długość zwłoki w zapłacie, w większym stopniu powinny także uwzględniać to, w jaki sposób przedsiębiorstwa oceniają zjawisko nieterminowego regulowania zobowiązań, w tym w szczególności jakie opinie na jego temat prezentują podmioty, którym zdarza się dopuszczać zwłoki w zapłacie.

Zrealizowane na grupie mikroprzedsiębiorstw badanie wykazało, że ankietowani uznają konieczność terminowego regulowania zobowiązań wobec dostawców, aczkolwiek część z nich w pewnych sytuacjach znajduje usprawiedliwienie dla zwłoki w zapłacie. Nadto, badani w zdecydowanej większości dostrzegają nieetyczność dokonywania opóźnionych płatności oraz mają świadomość, że zachowanie takie może szkodzić wizerunkowi przedsiębiorstwa, podważać zaufanie do niego oraz pogarszać jakość relacji z partnerami biznesowymi. Analiza odpowiedzi udzie-

⁹ W badanej grupie 64 (79,0%) ankietowanych zadeklarowało, że korzysta z odroczonej terminów płatności w transakcjach z dostawcami. Spośród nich przeszło trzech na czterech (78,1%) przyznało, że zdarza im się dokonywać zapłaty po uzgodnionym z dostawcą terminie płatności.

lonych przez podmioty, którym zdarza się dokonywać zapłaty po terminie, przekonuje, że zagadnienie zachowań płatniczych mikroprzedsiębiorstw ma charakter złożony, stwarzając przestrzeń do dalszej dyskusji i badań w powyższym obszarze.

Literatura

- Atradius, 2016, *Atradius Payment Practices Barometer: International survey of B2B payment behaviour. Poland – key survey results*, <https://group.atradius.com/publications/payment-practices-barometer-poland-2016.html> (20.12.2016).
- Białowolski P., 2016, *Portfel należności polskich przedsiębiorstw. Informacja sygnałna. Październik 2016*, Projekt badawczy: Konferencji Przedsiębiorstw Finansowych w Polsce oraz Krajowego Rejestru Długów, <https://krd.pl/Centrum-prasowe/Raporty/2016/Portfel-naleznosci-polskich-przedsiębiorstw---październik-2016> (20.12.2016).
- Bank Pekao SA, 2016, *Raport o sytuacji mikro i małych firm w roku 2015. Temat specjalny: firmy rozpoczynające działalność gospodarczą*, Warszawa.
- Biadacz R., Wysłocka E., 2016, *Terminowe regulowanie zobowiązań a społeczna odpowiedzialność biznesu*, Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej. Zarządzanie, nr 23, t. 2, s. 27-40.
- BIG InfoMonitor SA, 2016, *Raport BIG. Indeks zatorów płatniczych BIG. 31. edycja*, https://www.big.pl/download/raporty/raport_big_grudzien_2016.pdf (25.01.2017).
- Cowton C.J., San-Jose L., 2016, *On the Ethics of Trade Credit: Understanding Good Payment Practice in the Supply Chain*, Journal of Business Ethics, doi:10.1007/s10551-016-3050-9 (20.12.2016).
- Dąbrowski T.J., 2010, *Reputacja przedsiębiorstwa. Tworzenie kapitału zaufania*, Wolters Kluwer Polska, Kraków.
- Intrum Justitia, 2016, *European Payment Report 2016*, <https://www.intrum.com/globalassets/countries/norway/documents/2016/european-payment-report-europa-2016.pdf> (20.12.2016).
- Krajowy Rejestr Długów, Rzetelna Firma, 2015, *Kapitał społeczny i zaufanie w polskim biznesie 2015. Skróty raportu*, <http://krd.pl/Centrum-prasowe/Raporty/2015/Kapital-spoeczny-i-zaufanie-w-polskim-biznesie-2015> (10.01.2017).
- Late payment is bad ethics and worse business practice*, 2003, Credit Management, November, s. 10.
- Masiukiewicz P., 2016, *Payments in Business, European Payment Index*, Journal of Applied Management and Investments, vol. 5, no. 3, s. 166-173.
- Masiukiewicz P., Bondarowski P., 2015, *Czynniki zatorów płatniczych. Negatywne tendencje*, Biuletyn PTE, nr 1 (68), s. 61-66.
- Sosenko K., 2012, *Etyka ekonomii*, [w:] Gasparski W. (red.), *Biznes, etyka, odpowiedzialność*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 108-118.
- Ziętek-Kwaśniewska K., 2014, *Etyczne aspekty finansowania przedsiębiorstw kredytem kupieckim*, Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pragmata tes Oikonomias, z. VIII, s. 405-415.